

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НАСИЛЬНИЦЬКЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ: ГЕНОЦИДАЛЬНИЙ АСПЕКТ

CRIMINAL LIABILITY FOR FORCED DISPLACEMENT OF UKRAINIAN CHILDREN IN TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE: GENOCIDAL ASPECT

Володимир Зеленчук¹

*Національна академія внутрішніх справ
(пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035)*

Volodymyr Zelenchuk

*National Academy of Internal Affairs
(1, Solomjanska Sq., Kyiv, Ukraine, 03035)*

Отримано: 06.05.2024. Затверджено: 14.06.2024

АНОТАЦІЯ

Значну частку потерпілих у скоєних росіянами злочинах становлять діти. Уповноважений Верховної Ради з прав людини заявив про 3800 (дані на момент проведення дослідження) кримінальних проваджень за фактом вчинення подібних злочинів. Однак саме злочин насильницького переміщення українських дітей став підставою для видачі Міжнародним кримінальним судом ордеру на арешт російського президента та вагомою причиною для початку розслідування ймовірного факту вчинення росіянами злочину геноциду, шляхом передачі дітей з однієї групи в іншу. Стаття присвячена складу злочину геноциду, вчиненому шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу. Особливу увагу привернуто до питання взаємозалежності понять насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу, як злочину геноциду, та насильницького переміщення ді-

¹ аспірант кафедри кримінального права; orcid 0009-0005-5902-620X; e-mail: vo2@ukr.net

тей, як воєнного злочину або злочину проти людяності. Розглянуто ключові елементи злочину відповідно до структури, запропонованої Міжнародним кримінальним судом та з урахуванням прецедентної практики у сфері міжнародної кримінальної відповідальності за злочин геноциду, крім того потребують перегляду з огляду на характерні особливості злочинів російських окупаційних сил на території України.

Ключові слова: кримінальна відповідальність; кримінальне правопорушення; злочин; насильницьке переміщення; діти; геноцид; тимчасово окупована територія.

ABSTRACT

A significant proportion of victims of crimes committed by Russians are children. The Verkhovna Rada Commissioner for Human Rights reported 3,800 (as of the time of the study) criminal proceedings for such crimes. However, it was the crime of forcible transfer of Ukrainian children that became the basis for the International Criminal Court to issue an arrest warrant for the Russian president and a good reason to start an investigation into the alleged fact that Russians committed the crime of genocide by transferring children from one group to another. The article is devoted to the elements of the crime of genocide committed by forcibly transferring children from one group to another. Particular attention is paid to the interdependence of the concepts of forcible transfer of children from one group to another as a crime of genocide and forced displacement of children as a war crime or crime against humanity. The author examines the key elements of the crime in accordance with the structure proposed by the International Criminal Court and taking into account the case law in the field of international criminal liability for the crime of genocide, and also needs to be revised in view of the specific features of the crimes committed by the Russian occupation forces on the territory of Ukraine.

Key words: criminal liability; criminal offense; crime; forced displacement; children; genocide; temporarily occupied territory.

I. ВСТУП

У 2014 р. росія розпочала першу (гібридну) фазу війни проти сучасної України, за результатом якої країна-агресор окупувала значні за обсягом території та отримала владу над українцями, що традиційно проживали на цих територіях. Внаслідок багаторічної агресивної пропаганди та політики розпалювання ворожнечі російській владі вдалося переконати ледь не весь світ у тому, що українці, нібито, поділяються на тих, хто є «націоналістами», та тих, хто ідентифікує себе частиною російської спільноти або добровільно чи примусово в неї інтегрований. Достатньо лише цього факту, аби стверджувати, що керівництво росії заперечувало та продовжує заперечувати існування українців як самостійної культурної, національної й етнічної спільноти. Справжні ж наміри росіян приховувались тезами про їх суто політичне втручання з метою деескалації воєнного конфлікту між зазначеними двома уявними групами.

Втамовуючи імперські амбіції з підкорення української нації російські керівники у 2022 р. розпочали другу (повномасштабну) фазу війни, яку міжнародна спільнота з більшою впевненістю може охарактеризувати як «агресивну війну». Переконаючи громадян власної країни у необхідності ведення бойових дій проти України, влада росії посилила агресивну риторичку в підконтрольних медіа, спрямовану на розпалювання ворожнечі до українців, що підтримують або відстоюють свою самостійність від росії. Такі дії керівництва цієї країни породили низку воєнних злочинів і злочинів проти людяності, що вчинювались та продовжують вчинюватись на підконтрольній росії території України.

Значну частку потерпілих у вчинених росіянами злочинах становлять діти. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини заявив про 3800¹ (дані на момент проведення дослідження) кримінальних проваджень за фактом вчинення подібних злочинів. Однак, саме злочин насильницького переміщення українських дітей став підставою для видачі Міжнародним кримінальним судом ордеру на арешт російського президента та вагомою причиною для початку розслідування ймовірного факту вчинення росіянами злочину геноциду, шляхом передачі дітей з однієї групи в іншу.

В основу роботи Міжнародного кримінального суду закладено принцип компліментарності, а будь-які міжнародні судові інституції, створені за принципом *ad hoc*, не зможуть охопити весь об'єм злочинів, вчинених громадянами росії щодо громадян України. Тому національній судовій системі неодмінно доведеться самостійно виносити рішення щодо злочинів, пов'язаних, зокрема, із насильницькою передачею українських дітей і судова система потребує належного теоретичного підґрунтя.

На теперішній час найбільш релевантні дослідження теми насильницької передачі дітей, як форми злочину геноциду, проводилися правозахисними групами та неурядовими організаціями. Так, громадська організація «Харківська правозахисна група» у 2023 р. презентувала комплексне дослідження «Насильницька передача дітей з України

¹ Укрінформ (2024). В Україні розслідують близько 3800 злочинів, вчинених військовими росії проти дітей. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3854556-v-ukraini-rozsliduut-blizko-3800-zlociniv-vcinenih-vijskovimi-rf-proti-ditej.html>

до росії: Геноцид. Подання до офісу прокурора Міжнародного кримінального суду¹», автори дослідження мали на меті переконати Прокурора Міжнародного кримінального суду в необхідності перекваліфікації відкритого у Міжнародному кримінальному суді провадження з категорії воєнних злочинів у категорію злочину геноциду, шляхом представлення інформації про характер злочинних діянь росії щодо українських дітей.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Метою цієї статті є кримінально-правовий аналіз насильницького переміщення дітей, що здійснюється шляхом їх передачі з однієї групи в іншу, як самостійного складу злочину геноциду. Дослідження проводилось відповідно до структури цього злочину, закріпленої у «Елементах злочинів» Міжнародного кримінального суду, з огляду на доктрину міжнародного кримінального права, а також з урахуванням подій, що відбуваються на тимчасово окупованих територіях України.

У процесі дослідження застосовувались загальнонаукові методи пізнання, такі як: системний, структурно-функціональний, логіко-лінгвістичний, метод абстрагування, індукції тощо.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

3 травня 2023 р. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) оприлюднила звіт² про порушення та недотримання міжнародного гуманітарного права та права прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані з насильницьким переміщенням та/або депортацією українських дітей до росії. Як встановила місія експертів, сторони конфлікту визнають, що росія здійснює переміщення українських дітей як всередині тимчасово окупованих територій, так і на територію росії.

¹ Komarovskiy M. (2023). The forcible transfer of children from Ukraine to Russia: a Genocide. Submission to the Office of the Prosecutor of the International Criminal Court. Kharkiv: LLB "Human Rights Publisher", 62 p. URL: <https://library.khpg.org/index.php?id=1702047873>

² OSCE (2023). Moscow Mechanism: "Report on Violations and Abuses of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes Against Humanity, related to the Forcible Transfer and/or Deportation of Ukrainian Children to the Russian Federation". URL: <https://www.osce.org/odhr/542751>

Місія дійшла висновку, що евакуація дітей лише в деяких випадках відповідала обов'язкам росії за міжнародним гуманітарним правом, оскільки в більшості випадків переміщення дітей супроводжувалось невинуватим тривалим їх перебуванням, необґрунтованими логістичними перешкодами у процесі возз'єднання цих дітей із сім'ями, відсутністю механізмів для відстеження дітей, застосування заходів асиміляції та цілеспрямованого перевиховання тощо.

Експерти виділили три основні підстави для переміщення дітей, які були заявлені російською стороною:

- евакуація з питань безпеки;
- переміщення з метою усиновлення або опіки;
- тимчасове перебування у так звані табори відпочинку.

Водночас, встановлення факту вчинення депортації або насильницького переміщення дітей в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням факту нападу, свідчитиме про ймовірне вчинення злочину проти людяності. Місія дійшла висновку, що російська практика насильницького переміщення дітей на тимчасово окупованих територіях та їх депортація на територію росії може становити собою злочин проти людяності. Експерти заявили, що подібні дії росіян є порушеннями норм міжнародного гуманітарного права, а отже являють собою воєнні злочини і зазначають, що категорія злочинів проти людяності не була включена до Кримінального кодексу України (КК України). Згідно з національним законодавством судова система може розслідувати подібні випадки воєнних злочинів на підставі статті 438 КК України.

Зауважимо, що в системі міжнародного кримінального права для найменування переміщення та передачі, в контексті як воєнного злочину, так і злочину проти людяності чи геноциду, використовується один термін — *transfer*. Це свідчить про те, що за певних умов, про які йтиметься далі, одні і ті самі діяння з насильницького переміщення дітей можуть становити різні склади та навіть категорії злочинів. Причиною різної кваліфікації злочину насильницького переміщення є різна оцінка передумов, обсягів і наслідків цього діяння.

Найбільш комплексний підхід щодо оцінки діяння з насильницького переміщення дітей передбачає встановлення в цьому діянні ознак злочину геноциду, вчиненого шляхом насильницької передачі дітей

з однієї групи в іншу, а дискусія щодо можливості такої кваліфікації не конкретизується з моменту повномасштабного вторгнення росії на територію України¹. Очевидно, що саме українській правоохоронній системі доведеться першій дати відповідь на це питання, шляхом підготовки обвинувачення щодо учасників цього злочину згідно з геноцидальною концепцією, яка активно просувається представниками нашої країни на міжнародній арені.

У цілому визначення злочину геноциду в статті 442 КК України повністю збігається з тим, яке міститься в Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього. Оскільки конвенційний текст не дозволяє встановити найбільш суттєві ознаки геноциду, в процесі дослідження цього питання варто звернутись до тексту «Елементів злочинів» Міжнародного кримінального суду та досвіду міжнародної судової практики. Без сумніву, ці положення будуть застосовуватись як основа для подальших судових вироків щодо безпосередніх учасників насильницької передачі українських дітей.

Для кваліфікації злочину геноциду, вчиненого шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу, потрібно визначити такі ознаки:

1. Дитина або діти належать до конкретної національної, етнічної або релігійної групи (так званої захищеної групи).

Слід зауважити, що трибунали визначали приналежність до певної групи особи, яка постраждала від злочину геноциду, індивідуально в кожній справі. Суди завжди² застосовували об'єктивний та суб'єктивний критерії, з урахуванням політичного, соціального та культурного контекстів. Об'єктивний критерій характеризує групу як соціально обумовлену, стабільну та постійну, а особи, які до неї належать, майже не зворотно та автоматично набувають статусу членів такої групи за народженням. Міжнародна слідча комісія по *Дарфуру* у своєму звіті від 25.01.2005³ (параграф 494) підсумувала, що під національною групою потрібно розуміти тих осіб, які мають характерну

¹ Situation of the children of Ukraine: PACE, Resolution of 25.01.2024 No. 2529. URL: <https://pace.coe.int/en/files/33348>.

² International Tribunal for the Rwanda. Judgment Prosecutor v. Sylvestre Gacumbitsi (Case No. ICTR-2001-64-T), of 17.06.2004. URL: <https://ucr.irmct.org/scasedocs/case/ICTR-01-64#eng>.

³ Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General. Pursuant to Security Council Resolution 1564 of 18 September 2004. Geneva, 2005. 176 p. URL: <https://www2.ohchr.org/english/darfur.htm>

ідентичність з точки зору національності або національного походження. У свою чергу суб'єктивний критерій включає в себе самоідентифікацію як члена такої групи або ідентифікацію як члена групи особами, що вчинили злочин геноциду. Звісно встановлення факту наявності у дитини національності та громадянства, набутого з народження, свідчить про її приналежність до певної групи та в цілому задовольняє вимоги об'єктивного критерію. Разом з тим, наявність формального суб'єктивного критерію може і не бути встановлена в конкретному випадку, оскільки навіть до моменту вчинення злочину активна пропаганда з великою ймовірністю змінює самоідентифікацію дитини, зокрема, в контексті приналежності до певної групи, а також ідентифікацію дитини особами, які здійснили її насильницьку передачу. Такі особи можуть сприймати дитину як частину своєї групи, але яка потребує певного перевиховання в дусі традицій, набутих чи нав'язаних цій групі, або зміни статусу, наприклад, набуття громадянства своєї країни. Новітній підхід до визначення суб'єктивного критерію повинен враховувати пропаганду як штучний чинник, що спотворює уявлення дітей та злочинців про їх приналежність до певної групи.

2. Учасники насильницької передачі дитини або дітей мали намір знищити повністю або частково, національну, етнічну, расову чи релігійну групу, до якої належить дитина або діти.

Ознака «геноцидального наміру» є частиною загальних елементів злочину геноциду в цілому, а в контексті насильницької передачі дітей — ознакою, яка значно ускладнює можливість кваліфікації злочину геноциду винятково на підставі доказів передачі дітей без встановлення фактів вчинення інших протиправних дій щодо групи, до якої належать діти. З одного боку, практика трибуналів свідчить про те, що геноцид завжди супроводжується цілим комплексом протиправних дій, систематично вчинюваних до представників певної групи. Так, у справі *Blagojević and Jokić*¹, судова палата встановила, що злочинні дії сербських сил у Боснії проти боснійських мусульман були частиною єдиної геноцидальної системи, що відобразилася у формі операції «Krivaja 95». Такі злочинні дії включали:

¹ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Judgment Prosecutor v. Vidoje Blagojević and Dragan Jokić (Case No. IT-02-60-T), of 17.01.2005. URL: <https://ucrimct.org/scasedocs/case/IT-02-60#eng>

встановлення та вбивство чоловіків, знищення приватної власності та насильницьке переміщення жінок та дітей, як невід'ємної частини плану. Водночас у цій же справі апеляційна плата зауважила, що наявність плану або певної стратегії не є обов'язковим елементом для встановлення геноцидального наміру, адже достатньо лише усвідомлення злочинцями того факту, що вчинювані ними дії ймовірно призведуть до знищення конкретної групи.

Крім того, у вказаній справі *Blagojević and Jokić*, як і у справах *Krstić¹* та *Milošević²*, трибунал розглядав масові депортації як частину програми етнічної чистки та потенційний вид дій, що можуть призвести до знищення певної групи, хоча за своєю суттю і не є актом геноциду. Однак у справах *Stakić³* та *Brđanin⁴* судова палата дотримувалась іншої позиції, а саме: насильницьке переміщення членів групи не може бути формою знищення цієї групи повністю або частково. Відмітимо, що такий підхід взагалі ставить під сумнів можливість кваліфікації геноциду, що здійснювався шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу (геноцидальна дія, яка за своєю суттю є одним із видів насильницького переміщення дітей), оскільки тоді геноцидальний намір можливо буде встановити лише в тому випадку, якщо учасники геноциду здійснювали також інші геноцидальні дії, які зазначені у конвенційному визначенні злочину геноциду та безпосередньо спрямовані на знищення конкретної групи.

3. Насильницька передача дітей з однієї групи в іншу мала місце в контексті явної моделі подібної поведінки, спрямованої проти групи, до якої ці діти належать, або якщо така передача могла спричинити знищення цієї групи сама по собі. Суб'єктивна складова елементу також передбачає усвідомлення учасниками насильницької передачі дітей факту наявності зазначеної моделі поведінки, а також того, що їх дії

¹ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Judgment Prosecutor v. Radislav Krstić (Case No. IT-98-33-T), of 01.08.2001. URL: <https://ucrimct.org/scasedocs/case/IT-98-33#eng>

² International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Decision on Motion for Judgement Acquittal Prosecutor v. Slobodan Milošević (Case No. IT-02-54-T), of 16.06.2004. URL: <https://ucrimct.org/scasedocs/case/IT-02-54#eng>

³ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Judgment Prosecutor v. Milomir Stakić (Case No. IT-97-24-T), of 31.07.2003. URL: <https://ucrimct.org/scasedocs/case/IT-97-24#eng>

⁴ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Judgment Prosecutor v. Radoslav Brđanin (Case No. IT-99-36-T), of 01.09.2004. URL: <https://ucrimct.org/scasedocs/case/IT-99-36#eng>

є частиною такої моделі, або що ці дії можуть спричинити знищення групи самі по собі.

У своїй роботі «The ICC's First Encounter with the Crime of Genocide» К. Крез¹ проаналізував перший і поки єдиний випадок розгляду Міжнародним кримінальним судом обвинувачення у геноциді (справа Омара аль-Башира). Позиції автора, суду та розробників елементів злочину зводяться до того, що вказана ознака покликана допомогти розкрити геноцидальний намір учасників злочину з позиції його «реальності». Подібна концепція вимагає обґрунтування реальної можливості знищення групи чи її частини, шляхом доведення систематичності нападів (геноцидальних актів або інших дій, що спрямовані на знищення групи або її частини) або такого масштабу (дійсного або потенційного) насильницької передачі дітей, який самостійно може призвести до знищення групи чи її частини як таких. В обох випадках для кваліфікації злочину достатньо встановити лише перше діяння з потенційної низки діянь систематичного переміщення дітей або інших геноцидальних актів.

4.Учасники злочину геноциду насильницьким шляхом передали одну або більше дітей.

Вказаний елемент потребує доведення факту примусу, ступеня залучення особи до процесу насильницького переміщення, а також її уявлення щодо власних дій та наслідків таких дій.

По-перше, розробники «Елементів злочинів», врахувавши практику роботи трибуналів, чітко зазначили, що під терміном «насильство» слід розуміти не тільки застосування фізичної сили, але і загрози застосування такої сили або іншого примусу, зокрема, такого, що спричинений страхом насильства, ув'язнення, психологічного тиску, зловживання владою або використання переваг обстановки примусу.

У справі *Milorad Krnojelac*² судова палата в контексті переміщення узагальнює, що воно повинно мати недобровільний характер, коли постраждалі особи не мають права вибору. Таким чином, відсутність

¹ Kreß C. (2015). The ICC's First Encounter with the Crime of Genocide: The Case against Al-Bashir. *The Law and Practice of the International Criminal Court* / ed. by C. Stahn. London. pp. 669-704. URL: https://kress.jura.uni-koeln.de/sites/iipsl/Forschung/Anlagen_Juli_2018/A8.pdf

² International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Judgment Prosecutor v. Milorad Krnojelac (Case No. IT-97-25-T), of 15.03.2002. URL: <https://ucr.irmct.org/scasedocs/case/IT-97-25#eng>

обмежувального тлумачення терміну «наси́льство» фактично дозволяє його прирівняти до терміну «примус».

По-друге, учасники насильницької передачі дитини або дітей бажали (прямо або опосередковано) реалізувати таку передачу, а також розуміли, що така передача відбудеться за звичайного перебігу подій.

Важливим аспектом у доведенні перед судом як об'єктивної, так і суб'єктивної частини цього елемента є встановлення форми та виду співучасті особи — учасника насильницької передачі дитини. Доказами співучасті можуть слугувати як дії чи бездіяльність, так і документи або навіть вислови особи. В цілому у зазначених справах *Krstić, Tadić, Brđanin, Blagojević and Jokić* судові палати встановили такі форми участі осіб у насильницькому переміщенні, які є повністю дотичними до ймовірних форм насильницької передачі дітей:

- організація планів або видання наказів на насильницьке переміщення;
- заклики, захоплення або відбір осіб для подальшого переміщення;
- організація або участь у транспортуванні осіб;
- контроль або спостереження за ходом проведення насильницького переміщення;
- не забезпечення переміщених осіб необхідними для проживання умовами при наявності реальної можливості чи обов'язку організувати чи реалізувати таке забезпечення;
- інші дії, пов'язані з пособництвом, приховуванням або виправданям насильницького переміщення, за умови, що особи, які їх вчиняють, дотримувались загального плану насильницького переміщення або ідеології, невід'ємною частиною якої є насильницьке переміщення.

У свою чергу додатковими доказами, що допоможуть охарактеризувати саме суб'єктивну сторону елемента є: участь у зборах під час обговорення плану або наміру примусового переміщення, участь у підготовці нормативних актів, що мають врегулювати таке переміщення, присутність під час примусового переміщення, часте відвідування території поблизу місця проведення переміщення, публічне оголошення про факт проведення переміщення, що відбудеться або вже відбулося, тощо.

По-третє, злочин буде вважатись вчиненим з моменту насильницької передачі принаймні однієї дитини.

Крім того, суб'єктивна сторона елемента, як і злочину в цілому, потребує усвідомлення учасниками злочину того факту, що особи, переміщені насильницьким шляхом, не повернуться на своє початкове місце проживання¹.

5. Передача дитини або дітей відбулась з однієї групи в іншу. Учасники знали або повинні були знати про те, що передача дитини або дітей відбувається з однієї групи в іншу.

Вказаний елемент не отримав деталізованої характеристики в міжнародному прецедентному праві, оскільки міжнародні судові інституції поки ще не напрацювали практику розгляду геноцидального діяння, що полягає в насильницькій передачі дітей з однієї групи в іншу.

Висновки щодо наявності необхідних ознак цього елемента складу злочину суди встановлювали навіть під час розгляду питань примусового переміщення населення: в усіх випадках розгляду обвинувачень у геноциді суди визначали приналежність переміщених осіб до групи, щодо якої вчинялись геноцидальні дії, та подальше місце призначення такого переміщення (в межах чи за межами кордону країни, в межах якої традиційно проживала захищена група).

Вочевидь про передачу дитини з однієї групи в іншу можуть свідчити наступні доведені перед судом факти: вилучення дитини у батьків, переміщення її за межі кордону країни традиційного проживання, усиновлення чи опіка дитини представниками групи, що має інші національні, культурні, релігійні характеристики.

Однак, на нашу думку, найважливішою ознакою насильницької передачі дитини, як геноцидальної дії, є створення учасниками геноциду умов для подальшої втрати цією дитиною сталою зв'язку з групою свого походження та її перевиховання в дусі традицій і правил, набутих чи штучно нав'язаних іншою групою.

6. Дитина чи діти не досягли віку 18 років, а учасники злочину геноциду знали або повинні були знати про це.

Необхідно звернути увагу, що такі можливі дії учасників злочину геноциду як переміщення дітей до спеціальних виховних закладів, передача дітей опікунам чи усиновителям або документальне

¹ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Judgment Prosecutor v. Mladen Naletilić and Vinko Martinović (Case No. IT-98-34-T), of 31.03.2003. URL: <https://ucr.irmct.org/scasedocs/case/IT-98-34#eng>.

оформлення громадянства презюмують обізнаність злочинців із віком таких дітей. Тому, специфіка концепції «геноциду у формі примусової передачі дітей з однієї групи в іншу» створює досі не вирішену на практиці дилему взаємозв'язку геноцидального наміру, в традиційному його тлумаченні, та діяння, що безпосередньо не пов'язане з фізичним знищенням людей. Основна складова доведення суб'єктивної сторони злочину геноциду, це доведення загрози втрати групою своєї ідентичності прирівнюється до загрози знищення цієї групи як такої.

IV. ВИСНОВКИ

Ключовим елементом для кваліфікації злочину геноциду є встановлення геноцидального наміру — бажання знищити повністю або частково певну групу за її індивідуалізуючими ознаками і саме тому важливе значення набувають вказані в статті спорідненість понять примусового переміщення населення та передачі дітей з однієї групи в іншу. Оскільки активна роль пропаганди та перевиховання дітей, не важливо чи перебувають ці діти на окупованій території України, чи на території росії, чи знаходяться ці діти у власній сім'ї, чи у сім'ї опікунів або усиновлювачів, свідчить про геноцидальний намір.

Суперечлива практика міжнародних судових інституцій, а також неоднозначний підхід до трактування змісту елементів злочину геноциду жодним чином цьому не суперечать. Форми геноциду як явища постійно еволюціонують і змінюються, а надмірний формалізм може призвести до того, що організатори цього злочину, знаючи про слабкі сторони усталеної міжнародної концепції кваліфікації злочину геноциду, зможуть уникнути відповідальності за свої дії. Подальші дослідження ролі пропаганди як доказового елементу в складі злочину геноциду, зокрема, вчиненого шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу, залишаються актуальними з огляду на її значення в питанні доведення геноцидального умислу.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА / REFERENCES

1. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Decision on Motion for Judgement Acquittal Prosecutor v. Slobodan Milošević (Case No. IT-02-54-T), of 16.06.2004. URL: <https://ucr.irmct.org/scasedocs/case/IT-02-54#eng>
2. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Judgment Prosecutor v. Milorad Krnojelac (Case No. IT-97-25-T), of 15.03.2002. URL: <https://ucr.irmct.org/scasedocs/case/IT-97-25#eng>

3. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Judgment Prosecutor v. Mladen Naletilić and Vinko Martinović (Case No. IT-98-34-T), of 31.03.2003. URL: <https://ucr.irmct.org/scasedocs/case/IT-98-34#eng>
4. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Judgment Prosecutor v. Milomir Stakić (Case No. IT-97-24-T), of 31.07.2003. URL: <https://ucr.irmct.org/scasedocs/case/IT-97-24#eng>
5. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Judgment Prosecutor v. Radoslav Brđanin (Case No. IT-99-36-T), of 01.09.2004. URL: <https://ucr.irmct.org/scasedocs/case/IT-99-36#eng>
6. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Judgment Prosecutor v. Radislav Krstić (Case No. IT-98-33-T), of 01.08.2001. URL: <https://ucr.irmct.org/scasedocs/case/IT-98-33#eng>
7. International Tribunal for the Rwanda. Judgment Prosecutor v. Sylvestre Gacumbitsi (Case No. ICTR-2001-64-T), of 17.06.2004. URL: <https://ucr.irmct.org/scasedocs/case/ICTR-01-64#eng>
8. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Judgment Prosecutor v. Vidoje Blagojević and Dragan Jokić (Case No. IT-02-60-T), of 17.01.2005. URL: <https://ucr.irmct.org/scasedocs/case/IT-02-60#eng>
9. Komarovskiy M. (2023). The forcible transfer of children from Ukraine to Russia: a Genocide. Submission to the Office of the Prosecutor of the International Criminal Court. Kharkiv: LLB "Human Rights Publisher", 62 p. URL: <https://library.khpg.org/index.php?id=1702047873>
10. Kreß C. (2015). The ICC's First Encounter with the Crime of Genocide: The Case against Al-Bashir. *The Law and Practice of the International Criminal Court* / ed. by C. Stahn. London. pp. 669–704. URL: https://kress.jura.uni-koeln.de/sites/iipsl/Forschung/Anlagen_Juli_2018/A8.pdf
11. OSCE (2023). Moscow Mechanism: "Report on Violations and Abuses of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes Against Humanity, related to the Forcible Transfer and/or Deportation of Ukrainian Children to the Russian Federation". URL: <https://www.osce.org/odihr/542751>
12. Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General. Pursuant to Security Council Resolution 1564 of 18 September 2004. Geneva, 2005. 176 p. URL: <https://www2.ohchr.org/english/darfur.htm>
13. Situation of the children of Ukraine: PACE, Resolution of 25.01.2024 No. 2529. URL: <https://pace.coe.int/en/files/33348>
14. Ukrinform (2024). About 3800 crimes committed by the Russian military against children are being investigated in Ukraine. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3854556-v-ukraini-rozsliduut-blizko-3800-zlociniv-vcinienih-vijskovimi-rf-proti-ditej.html> [In Ukrainian]